

*Абдуллаева Н.А.***АЗЫРКЫ БАЗАР ШАРТЫНДА ЛИЗИНГ ОПЕРАЦИЯЛАРЫН
БУХГАЛТЕРДИК ЭСЕБИН УЮШТУРУУДАГЫ КӨЙГӨЙЛӨР***Абдуллаева Н.А.***ПРОБЛЕМЫ В ОРГАНИЗАЦИИ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА
ЛИЗИНГОВЫХ ОПЕРАЦИЙ В СОВРЕМЕННЫХ РЫНОЧНЫХ УСЛОВИЯХ***N.A. Abdullayeva***PROBLEMS IN THE ORGANIZATION OF ACCOUNTING
OF LEASING OPERATIONS IN MODERN MARKET CONDITIONS**

УДК:615.451.16:635.718

Бул макалада Кыргыз Республикасында лизингдик операциялардын бухгалтердик эсебин уюштуруунун практикасына байланыштуу маселелер камтылган. Лизингдик операцияларга байланыштуу актуалдуу аспектилер, биринчи кезекте, ушул кезге чейин жөнгө салынбай келе жаткан лизингдик иш-аракеттерди эсепке алуудагы чагылдыруу маселелерине тиешелүү. Эл аралык контекстте жана бухгалтердик эсептин улуттук моделинде колдонулган бухгалтердик эсептин олуттуу айырмачылыктары лизингдик операциялар менен эле чектелип калбастан, бухгалтердик эсеп тутумун жана лизинг статистикасынын өнүгүшүн камтыйт. Бухгалтердик эсептин моделдеринин ортосунда такыр окшоштук жок, ошондуктан улуттук моделдин кээ бир эл аралык таанылган вариант менен координациялык деңгээлин көрсөтүү керек. Ушуга байланыштуу, лизинг берүүчүнүн лизингдик операцияларын эсепке алууну модернизациялоонун жана өркүндөтүүнүн негизги багыты болуп, 17-ИФС (IAS) "Ижара" ФОЭСине максималдуу жакындаштыруу жана тутумдан тышкары эсептерди алып салуу эсептелет.

Негизги сөздөр: бухгалтердик эсеп, лизинг, ижара, инвестиция, инновация, анализ, баалоо, капитал, каржылык абал, лизингдик операциялар, экономика.

Данная статья включает вопросы, связанные с существующей практикой организации бухгалтерского учета лизинговых операций в Кыргызской Республике. Актуальные аспекты, связанные с проведением лизинговых операций, затрагивают, прежде всего, вопросы отражения в бухгалтерском учете лизинговой деятельности, которые до сих пор остаются неурегулированными. Спектр серьезных расхождений в моделях учета, применяемых в международном контексте и в национальной модели учета, не ограничивается лизинговыми операциями, а охватывает всю систему учета и развитие лизинговой статистики. Абсолютной похожестью учетных моделей нет и потому следует указывать на степень координации национальной модели некоторому международно признанному инварианту. В качестве такого инварианта следует использовать МСФО. В связи с

чем, основным направлением модернизации и совершенствования бухгалтерского учета лизинговых операций лизингодателя является максимальное приближение к МСФО «Аренда» IAS 17 и исключения внесистемных счетов.

Ключевые слова: бухгалтерский учет, лизинг, аренда, инвестиция, инновация, анализ, оценка, капитал, финансовое положение, лизинговые операции, экономика.

This article includes issues related to the existing practice of organizing the accounting of leasing operations in the Kyrgyz Republic. Relevant aspects related to leasing operations concern, first of all, the issues of reflection in the accounting of leasing activities, which still remain unregulated. The spectrum of serious divergences in accounting models applied in the international context and in the national accounting model is not limited to leasing operations, but encompasses the entire accounting system and the development of leasing statistics. There is no absolute similarity between the accounting models and therefore one should indicate the degree of coordination of the national model to some internationally recognized invariant. IFRS should be used as such an invariant. In this connection, the main direction of modernization and improvement of the accounting of leasing operations of the lessor is the maximum approximation to IFRS "Rent" IAS 17 and the exclusion of off-system accounts.

Key words: accounting, leasing, rent, investment, innovation, analysis, appraisal, capital, financial position, leasing operations, economics.

Лизингдик мамилелерди уюштурууга байланыштуу учурдагы көптөгөн аспектилер, негизинен, лизингдик иш-аракеттерди эсепке алууда жөнгө салынбаган иш-аракеттерге жана ишканаларда канчалык деңгээлде бухгалтердик эсеп эл аралык стандарттарга жакындагы менен байланыш экендиги талашсыз. Кыргыз Республикасында эл аралык стандарттарга карата мыйзамдуу түрдө кабыл алынган ижара эсебин алуунун бүткүл комплексин бухгалтердик эсепке алууда олуттуу айырмачылыктар жөнүндө болуп жатат. Эл аралык контекстте жана бухгалтердик эсептин улуттук моделинде колдонулган бухгалтердик эсептин олуттуу

айырмачылыктарынын чеги лизингдик бүтүмдөр менен гана чектелбестен, бухгалтердик эсеп тутумун жана лизинг статистикасын иштеп чыгууну камтыйт. Бухгалтердик эсептин моделдеринин ортосунда такыр окшоштук жок, ошондуктан улуттук моделдин кээ бир эл аралык деңгээлде таанылган варианттар менен макулдашуу деңгээли көрсөтүлүшү керек. Ушуга байланыштуу, лизинг берүүчүнүн лизингдик бүтүмдөрүн эсепке алууну модернизациялоонун жана өркүндөтүүнүн негизги багыты болуп, 17-(IAS) "Ижара" ФОЭСине максималдуу жакындаштыруу жана тышкы эсептерди алып салуу эсептелет.

Лизингдин укуктук базасын талдоонун натыйжасында Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында лизинг объектинин мүлккө болгон укуктарды, салыктарды жана бажы жагынан жол-жоболоштурууну так эмес жөнгө салуу лизингдик бүтүмдөрдү жүргүзүүдө белгилүү бир кыйынчылыктарды жаратып жаткандыгы аныкталды. Ушул контекстте, салык преференцияларын колдонуу механизмин алуу максатында лизингдик мамилелерди жөнгө салуучу ченемдик укуктук актыларга өзгөртүүлөрдү сунуштоо болуп саналат.

Азыркы учурда негизги каражаттардын бухгалтердик эсебинде Ижара маселелери да актуалдуу десек болот. Ижарага берилген негизги каражаттарды таануу жана баалоо ФОЭАСтын (IAS) 17 «Ижара» деген бөлүмүнө ылайык жүргүзүлөт жана аталган стандартта анын негизги принциптери жана ижарага алуу жана берүү тартиптери көрсөтүлгөн. Көбүнчө практикада кичи жана орто бизнесте өздөрүнүн негизги каражаттары жоктугуна байланыштуу аталган стандарт ушул бизнес чөйрөсүндө кеңири колдонулуп келет. Учурдагы алып барылып жаткан бухгалтердик эсептин практикасында ижарага алынган негизги каражаттардын кыймылы жана башка маселелери ФОЭАСтын (IAS) 16 бөлүмүнө ылайык жүргүзүлүп келет.

Негизги каражаттардын түрү болгон инвестициялык менчиктер боюнча да бухгалтердик эсеп жана аны финансылык отчетто көрсөтүү ФОЭАСтын талаптарына ылайык жүргүзүлүүсү зарыл. Ушул көрсөтүлгөн стандарт ата мекендик компаниялар тарабынан келечекте киреше алып келе турган, курулуп жаткан негизги фондулардын объектилеринин эсебин алуу үчүн колдонулуусу керек. Курулуп бүтүп, ишке киргизилгенден кийин бул негизги каражаттардын объектиси инвестициялык менчик болуп эсептелет да, анын эсебин жүргүзүү маселелери ФОЭАСтын (IAS) 40 деген бөлүмүндө каралат. Ошондуктан аталган стандарт кайра өзгөртүлүп курула турган, инвестициялык менчикке пайдаланыла турган негизги каражаттарга да тиешелүү.

Ижара – келишим, ага ылайык ижарага берүүчү жара алуучуга ижараралык төлөмгө алмашуу менен же макулдашылган мөөнөт аралыгында активди колдонуу укугунун төлөмүнүн сериясын берет. ФОЭАС 17 “Ижара” ижаранын бардык түрлөрү менен байланышкан кыймылдардын эсебин чагылдырууга арналган, төмөнкүлөрдөн сырткары:

- Кен байлыктарды, нефть, жаратылыш газын жана башка жаратылыш ресурстарын чалгындоо же иштетүүнүн ижарасынын келишимдерин;

- Кино тармагынын продукциялары, видео жазуу, пьеса, кол жазма, патент жана автордук укук сыяктуу объекттердин лицензиялык макулдашуулары.

Мындан сырткары төмөнкүлөргө да стандарт колдонулбайт:

Ижарага алуучуларда:

- Финансылык ижаранын келишими боюнча колдонулган кыймылсыз мүлккө болгон инвестицияларды баалоо үчүн;

- Финансылык ижаранын келишими боюнча колдонулган биологиялык активдерди баалоо үчүн.

Ижарага берүүчүлөрдө:

- Операциялык ижарага берилген колдонулган кыймылсыз мүлккө болгон инвестицияларды баалоо үчүн;

- Операциялык ижарага берилген биологиялык активдерди баалоо үчүн.

Бул стандарттын максаты финансылык жана операциялык ижарага карата ижара алуучу жана ижара берүүчүнүн тиешелүү эсеп саясатын аныктоодо турат. Ижаралык келишимдин эсебинин маанилүү учуру болуп аны классификациялоо эсептелет. Ижара бухгалтердик эсептин максаты үчүн финансылык жана операциялык ижара болуп классификацияланат.

Ижараны классификациялоо ижаранын мөөнөтүнүн башталышында жүргүзүлөт. Ижараны классификациялоодо ижара келишиминин формасына эмес, негизинен анын мазмунуна таянышат. Ижараны классификациялоо ижараланган активге ээ болуу менен байланышкан тобокел жана кызыкчылыктар канчалык деңгээлде экенине, ижара алуучу жана ижара берүүчүнүн ортосунда бөлүштүрүлүшүнө негизделет. Тобокелдер кубаттуулуктун же технологиялык эскирүүдөн токтоп калуу ыктымалдуулугун, өзгөрүп турган экономикалык шарттардан пайданын өзгөрүүсүн камтыйт. Кызыкчылыктар активдин экономикалык кызматынын мөөнөтү ичинде пайда алуу операцияларын, ошондой эле активдин наркынын өсүүсү же калдык наркын сатуудан алынган кирешени күтүүнү камтыйт.

Ижаралык келишимдин эки тиби бар:

1. Финансылык ижара – активге ээ болуудан келип чыккан бардык тобокелдерди жана кызыкчылыктарды практикалык түрдө берүү жүргүзүлгөн ижара. Бул активге менчик укугу берилиши да, берилбеши да мүмкүн.

2. Операциялык ижара – финансылык ижарадан айырмаланып менчик укугун камсыздайт.

Финансылык ижарага төмөнкүдөй жагдайлар кириши мүмкүн:

- Ижара мөөнөтү бүткөндөн кийин активдин менчик укугу ижара алуучуга өтөт;

- Ижара алуучуга жеңилдетилген баада активди сатып алуу мүмкүнчүлүгү берилет;

- Ижаранын мөөнөтү активдин экономикалык кызматынын мөөнөтүнүн көпчүлүк бөлүгүн (75%) түзөт;

- Минималдык ижара төлөмүнүн дисконттолгон баасы ижаралануучу активдин практикалык түрдө бардык (90%) адилеттүү наркын түзөт;

- Ижарага алынган активдер атайын мүнөзгө ээ, себеби бир гана ижара алуучу аларды эч кандай тоскоолдуксуз колдоно алат;

- Ижара алуучу ижараны жок кылуу менен байланышкан зыянды өзүнүн кепилдигине алат;

- Рынок баасынан бир кыйла төмөн баа боюнча экинчи мөөнөткө ижарага алынуусу мүмкүн;

- Адилеттүү нарктын өзгөрүүсүнө байланыштуу пайда жана зыяндар ижара алуучуга өтөт

«Кыргыз Республикасында лизингдин өнүгүшүнө болгон негизги тоскоолдуктар: Кыргыз экономикасынын коммерциялык жана ортомчулук түзүмү; Лизинг рыногун өнүктүрүүгө кызыкдарлыгынын чектелгендигинен улам, кыргыз бизнеси үчүн продукт катары лизингдин жеткиликтүүлүгүнүн төмөндүгү; Лизинг берүүчү курсунун тобокелдиктери; Ижарага берилген мүлктү мамлекеттик органдарда каттоонун узак убакытты талап кылган, кымбат жана “бюрократиялык” процесси; Арзан жана узак мөөнөттүү ресурстардын жетишсиздиги. Лизинг сыяктуу өнүмдөргө өндүрүүчүлөрдүн кызыгуусунун төмөндүгүнө байланыштуу лизинг рыногунун инфраструктурасынын талаптагыдай өнүкпөгөндүгү, лизинг боюнча адистердин квалификациясынын жетишсиздиги, өнүгүү жана өсүш үчүн стимулдар, ошондой эле лизинг рыногун институционалдык колдоонун начар өнүгүшү (лизинг үчүн талап кылынган кыймылсыз мүлк компанияларын, кызмат көрсөтүүчү жана ижарага алынган объектинин сакталышын камсыз кылган компанияларды жеткирүүдө Кыргыз Республикасында жетишсиз

катышуу) лизинг рыногунун өнүгүшүнүн чектөөчү фактору болуп саналат»[1. 129 б.].

Тышкы экономикалык туруксуздуктун шартындагы улуттук экономиканын учурдагы түзүмү туруктуу өнүгүү үчүн зарыл шарттарды түзө албайт. Эмгек мигранттарынын валюталык финансылык ресурстарынын агымы жана Кыргыз Республикасынын чегинен тышкаркы зайымдар, натыйжада, импорттун сурооталабында жана чет өлкөлүк валютага болгон сурооталапта чагылдырылат. Бул Кыргыз Республикасынын валюта рыногундагы туруксуздукту шарттайт жана өлкөнү өнүктүрүүнүн учурдагы шарттары, биринчи кезекте, Кыргызстандын экономикасын терең структуралык реформалоо зарылдыгын белгилейт. Бул багыттагы кадамдардын бири ЕАЭБ деп аталган экономикалык блокко "туура" интеграциялоо болушу мүмкүн.

Чыныгы интеграция процесси ЕАЭБ мамлекеттеринин салыштырмалуу артыкчылыктарын ишке ашыруунун, өзүнүн рыноктук ордун түзүүнүн жана бара-бара атаандаштык шартында бизнестин туура позициясын түзүүнүн эң натыйжалуу жолун болжолдойт. Бул тышкы сооданы, эмгек рыногун жана капитал рыногун толугу менен либералдаштыруу менен мүмкүн болот. Ошентсе да, бүгүнкү күндө Кыргызстандын экспорту ЕАЭБ өлкөлөрүнүн рынокторуна чыгуусунда ар кандай тарифтик эмес тоскоолдуктар бар (мисалы, ветеринардык көзөмөл).

Бул багыттагы ылайыктуу стратегия жана тактика узак мөөнөттүү келечекте туруктуу экономикалык өсүш үчүн негиз түзөт, инвестициялык сурооталапты активдештирет жана улуттук экономиканын экспортко багытталган тармактарын өнүктүрүүгө түрткү берет. Бул өз кезегинде, айыл чарбасында жана өнөр жайда өндүрүш процесстеринин натыйжалуулугун жогорулатуунун жана модернизациялоонун механизми катары лизинг катары финансылык продуктыларга сурооталапты жогорулатат, анткени бул тармактарда улуттук экономиканын салыштырмалуу артыкчылыктары катылган. ЕАЭБ өлкөлөрүндө "чыныгы" интеграцияны күчөтүү локомотив өнөр жайын түзүүгө мүмкүндүк берет, бул экономиканы соода жана ортомчулуктан инвестициялык жана өндүрүштүк форматка багыттоого өбөлгө түзөт. Бул лизинг өнүмдөрүнө сурооталапты жогорулатуу, улуттук экономиканын өндүрүш тармактарын өнүктүрүү аркылуу каржы секторун өнүктүрүүнү активдештирет. Бирок, Кыргыз Республикасынын Салык кодексин лизингдик салык салууну жөнгө салуу жаатында колдонуунун эки жылдык тажрыйбасы учурдагы салык мыйзамдары өзгөртүүлөрдү талап кылгандыгын көрсөттү. Ошентип, атап айтканда, салык

адистеринин айтымында, "негизги каражат" түшүнүгү лизингдик операцияларга салык салууну жөнгө салуучу ченемдерде туура эмес колдонулган, анткени ижарага берилген мүлк лизинг берүүчү үчүн эмес, лизинг алуучу үчүн негизги байлык болуп саналат.

Кыргыз рыногундагы кыймылсыз мүлктү лизингдөө боюнча операциялардын дагы бир өзгөчөлүгү - кыймылсыз мүлктүн ээлери тарабынан баанын төмөндүгү. В.В.Ковалев айткандай «...лизингдик бүтүмдү жүзөгө ашыруу үчүн мүлктүн чыныгы базар наркын аныктоо, ошондой эле объектке менчик укугун өткөрүп берүүнүн бардык мурунку жол-жоболорун, объектинин ээлеринин түзүмүн жана каттоонун тууралыгын укуктук талдоо бүтүмдү каттоо эмгекти талап кылган жана чыгымды талап кылган процесс» [2. 73 б.].

Акыркы жылдарда көтөрүлүп келе жаткан көйгөйлөр ушул күнгө чейин уланып келе жатат жана төмөнкүлөр менен билдирилет:

- Кыргыз Республикасынын коммерциялык банктарынын капиталдаштыруу деңгээли төмөн;
- орто жана узак мөөнөттүү инвестициялар үчүн банктар тарабынан тартылган депозиттердин түзүмү жагымсыз, алардын арасында кыска мөөнөттүү депозиттер (1 жылга чейин) үстөмдүк кылат;

- банктар потенциалдуу кардарлардын аларга болгон ишениминин төмөндүгүнө байланыштуу алсыз депозиттик базага ээ;

- банк ишине байланыштуу тобокелдиктер, жогорку операциялык чыгымдар банктарды ири маржаны белгилөөгө мажбурлайт.

Демек, Кыргыз Республикасынын ишканаларынын каржылык-чарбалык ишинин кирешелүүлүгүнүн төмөндүгүнө байланыштуу лизингдик операциялар үчүн кабыл алынган насыялардын рыноктук наркы жогору.

Адабияттар:

1. Арзыбаев А.А. и др. Международные стандарты финансовой отчетности. Бишкек 2016 г. Изд. Макспринт 320 стр.
2. Ковалев В.В. Учет, анализ и бюджетирование лизинговых операций: теория и практика. – М.: Финансы и статистика, 2005. – 512 с.
3. Закон КР «О финансовой аренде (лизинге)» от 23.07.02 г. - № 121 (в ред. от 4.07.05 г. № 9).
4. Кыргызстан в цифрах 1991-2019 году: Краткий сборник. Бишкек; 1991-2019 гг. Бишкек, 2020 г. Изд. "Учкун".
5. Примов Э.Б., Жороева А.Г. Лизинг, Как способ финансирования инвестиций для малых и средних предприятий. / Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана №8, 2016. С. 73-77.